

ПОНЯТТЯ БАНКРУТСТВА В АСПЕКТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Стаття присвячена розгляду ретроспективного та сучасного тлумачення поняття "банкрутство", причин його виникнення, наслідків для окремих підприємств та пошуку шляхів нівелювання негативного впливу явища банкрутства на діяльність суб'єктів господарювання.

Статья посвящена рассмотрению ретроспективного и современного толкования понятия "банкротство", причин его возникновения, последствий для отдельных предприятий и поиска путей нивелирования негативного влияния банкротства на деятельность субъектов ведения хозяйства.

The article is dedicated to examination of retrospective and contemporary interpretation of the concept "bankruptcy", reasons of its appearance, consequences for separate enterprises and search of the ways of leveling the negative influence of the phenomenon of bankruptcy on the activity of the agents of management.

Ключові слова: банкрутство, передумови банкрутства, причини банкрутства, наслідки банкрутства.

Усі господарські явища і процеси сучасної економіки вимірюються економічними показниками, які є характеристикою конкретних підприємств чи процесів, що на них відбуваються. Від того, наскільки показники точно і повно відображають суть досліджуваних явищ, залежить реальність та обґрунтованість висновків і пропозицій за результатами аналізу, ефективність управлінських рішень. Адже двадцятирічний період трансформації економіки України, труднощі та прорахунки на шляху до нових реформ надзвичайно актуалізують сучасне осмислення вітчизняного історичного досвіду становлення ринкових відносин.

Можна стверджувати, що у переважній більшості випадків банкрутства винні некомпетентні менеджери, адже у багатьох з них просто відсутній досвід і знання антикризового управління. Тому основним джерелом забезпечення успіху у послабленні і вільному подоланні кризи стає не багатство природних ресурсів, не дешева робоча сила і навіть не фінанси, а сукупність знань, їхнє конкурентне використання й наукові інновації, якими володіє підприємство – інтелектуальний капітал.

Тому напрямком даного дослідження стало антикризове управління підприємством та оцінки ймовірності його банкрутства.

Проблематику формування та розвитку системи запобігання банкрутству підприємств розкривають у своїх працях такі вітчизняні та іноземні науковці, як Е.Альтман, І.Бланк, О.Бондар, І.Булеєв, В.Василенко, А.Гальчинський, В.Геєць, А.Череп, А.Грязнова, Г.Іванова, Т.Клебанова, Г.Крамаренко, Л.Лігоненко, Є.Мних, О.Мозенков, Й.Петрович, А.Поддєрьогін, С.Покропивний, В.Семиноженко, О.Слісаренко, В.Соколенко, О.Тарасенко, О.Терещенко, Р.Фатхутдінов, А.Чернявський, А.Штангрет та інші. У роботах цих авторів розкрито суть і значення поняття банкрутства та його запобігання для підприємств зокрема та економіки загалом, визначені та класифіковані види

криз, їх етапи, а також причини банкрутства, опрацьовані методичні підходи щодо оцінки ймовірності банкрутства, а також щодо застосування заходів запобігання банкрутству тощо.

Водночас, слід відзначити недостатність теоретичних напрацювань щодо розкриття сутності та особливостей управління системою запобігання банкрутству підприємств. Зокрема, подальших досліджень потребують питання урахування впливу на ймовірність банкрутства зовнішніх криз, етапу життєвого циклу галузі, підприємства та товарів, що воно виготовляє. Крім того, в літературних джерелах існують розбіжності у тлумаченні основних понять, що розкривають зміст антикризового управління, управління запобіганням банкрутству підприємств, а також недостатньо розкриті питання управління економічними ризиками, які спричинюють банкрутство підприємств.

Метою дослідження є уточнення поняття кризи розвитку підприємства, дослідження сучасних причин виникнення кризових явищ та особливостей здійснення аналізу рівня кризового стану підприємств і ймовірності їх банкрутства задля упередження негативних наслідків кризових явищ для суб'єктів господарювання.

В існуванні будь-якої організації існує вірогідність появи кризи, яка зумовлюється не тільки помилками в стратегії управління, недостатньою увагою до проблем розвитку або поразкою в конкурентній боротьбі, а й такими об'єктивними чинниками, як коливання ринкової кон'юнктури, періодичною модернізацією технології, зміною в організації виробництва, зміною персоналу або зовнішніх економічних умов, а нерідко – й політичними обставинами.

Критичним варіантом кризових явищ на підприємстві є банкрутство.

У науковій економічній та правничій літературі існує багато тлумачень терміна "банкрутство". Цей термін вживається у багатьох суспільно-політичних і природничих науках, кожна з яких дає йому своє тлумачення (зараз особливо часто цим терміном оперують політологи). Причиною існування великої кількості визначень цього поняття є його багатогранність, неоднозначність у проявах і, часто, несподіваність наслідків. Донині тривають теоретичні обґрунтування цього феномена. У зв'язку з цим доцільно розглянути найтипівіші визначення поняття "банкрутство", які є у наукових публікаціях.

Поняття "банкрутство" походить від двох італійських слів: *banco* – "лавка" і *rotto* – "зламаний". Поєднання цих двох слів нагадує звичай ламати або хоча б перекидати лавку, на якій сидів за своїм столиком ринковий мініяло, який став неспроможним.

Вивчення літературних джерел показало, що банкрутство історично розглядалося як міра юридичної, фінансової і навіть фізичної відповідальності неплатоспроможного боржника. Критерієм оцінки стану банкрутства боржника була наявність неповерненого боргу. Управлінський процес банкрутством був

спрямований на те, щоб змусити боржника повернути борг, а якщо це неможливо – жорстоко покарати його для одержання морального задоволення кредиторів. Розгляд та вивчення причин виникнення стану банкрутства були підпорядковані одній меті – визначенню міри відповідальності і міри покарання боржника.

Так, згідно з Законом України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”, банкрутство – це “визнана арбітражним судом нездатність боржника відновити свою платоспроможність і задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше, як через застосування ліквідаційної процедури” [1; 4; 5].

О.Терещенко дає таке визначення: “Банкрутство підприємств – це наслідок глибокої фінансової кризи, система заходів щодо управління якою не дала позитивних результатів” [12, с.13]. У “Фінансово-економічному словнику” банкрутство трактується як “неплатоспроможність боржника – підприємства, банку, іншої організації чи окремої особи платити за своїми борговими зобов’язаннями [6].

Водночас, банкрутство доцільно розглядати і як процес еволюційного розвитку економіки будь-якої країни. Тобто, інститут банкрутства дає змогу оздоровити економіку країни шляхом ліквідації фінансово нестійких підприємств та створити нові підприємства. Як зазначають науковці, тільки розвиток по-справжньому здорової системи ринкової конкуренції однозначно розкриває, які системи й форми господарювання життєздатні і прогресивні, а які приречені кінець кінцем на банкрутство і природне відмирання [9, с.11].

Основними проблемами, які виникають в економіці під час процесу банкрутства підприємств, є: скорочення попиту на продукцію виробників, зниження обсягів виробництва, зростання заборгованості постачальникам, державному бюджету та банкам, затримки з виплатою заробітної плати працівниками, непрогнозована зміна економічного середовища загалом. Все це призводить до втрати традиційних ринків збуту власної продукції, соціально-економічної нестабільності, постійних змін правового поля, зміни системи політичного устрою та структури економіки загалом.

Однією з ознак таких тенденцій є активізація процесів банкрутств підприємств. Щоб процеси банкрутства господарюючих суб’єктів завдавали меншої шкоди економіці, держава повинна активніше виконувати свою регулюючу роль у формуванні відносин власності, що характеризується, зокрема, необхідністю оптимізації відповідної законодавчої бази.

Такий стан справ пов’язаний не лише зі світовою кризою, що охопила Україну. Розвитку економічної кризи та банкрутству підприємств можуть сприяти низка факторів, як зовнішніх (рівень інфляції, нестабільність податкового законодавства, фінансового та валютного ринків, посилення конкуренції в галузі, дефіцит кредитних ресурсів тощо), так і внутрішніх (втрата споживачів готової продукції, неритмічність виробництва, збільшення

собівартості та зниження продуктивності праці, зменшення інвестицій в оновлення, модернізацію та інноваційні дослідження тощо). У цілому всі ці фактори створюють складний комплекс причинно-наслідкових зв'язків.

Загалом погоджуючись з авторами [8] і доповнюючи їх, зазначимо, що в результаті дії окреслених факторів у сучасній вітчизняній економіці створюються відповідні економічні передумови банкрутства підприємств:

- ❖ дефіцит кваліфікованого фінансового менеджменту;
- ❖ брак зовнішньої фінансової підтримки;
- ❖ зниження прибутковості, наслідком чого є дефіцит власних оборотних коштів та виникнення заборгованості;
- ❖ довготривала неплатоспроможність підприємств, причиною часто якої є низька ліквідність активів;
- ❖ порушення фінансової стійкості підприємств, яке заважає нормальному ходу господарської діяльності;
- ❖ значна незбалансованість протягом досить довгого періоду обсягів грошових потоків підприємств.

Загалом чинники, які є передумовою банкрутства підприємств, можна поділити на такі основні групи:

1) зовнішні щодо підприємства (економічні, політичні, демографічні, посилення міжнародної конкуренції, банкрутство дебіторів), на які воно не має можливості впливати або цей вплив несуттєвий;

2) внутрішні (некваліфікований менеджмент, зростання дебіторської заборгованості, дефіцит власних обігових коштів, неефективність фінансових вкладень, відсутність договірної дисципліни тощо), які безпосередньо залежать від результатів фінансово-господарської діяльності підприємства та ефективності його менеджменту [2; 3, с.5; 7; 10; 11; 15].

Окремі науковці вважають, що причинами банкрутства є фінансові кризи, що зумовлені екзогенними (спад кон'юнктури в економіці, зменшення купівельної спроможності, значний рівень інфляції, нестабільність господарського та податкового законодавства, нестабільність фінансового та валютного ринків, поширення конкуренції у галузі, криза окремої галузі, дискримінація органами влади тощо) та ендегенними (низька якість менеджменту, дефіцити в організаційній структурі, низький рівень кваліфікації персоналу, недоліки у виробничій сфері, прорахунки в галузі постачання, низький рівень маркетингу та втрата ринків збуту, прорахунки в інвестиційній політиці, брак інновацій та раціоналізаторства, дефіцити у фінансуванні, відсутність або незадовільна робота служб контролю) факторами [12, с.13-15].

Зрозуміло, що причини різнитимуться залежно від країни, регіону, галузі діяльності підприємства, його величини, форми власності та організаційно-правового статусу тощо. Тому доцільно розглянути нові на сьогодні причини банкрутства підприємства, які виникають внаслідок розвитку світової економіки та зовнішньоекономічних зв'язків між учасниками ринку, виділити

причини банкрутства, притаманні вітчизняній економіці, та спробувати класифікувати ці причини у групи.

До сучасних причин виникнення банкрутства підприємств, зумовлених світовими тенденціями розвитку економіки, як ми вважаємо, доцільно віднести:

1) посилення ролі транснаціональних компаній (ТНК), збільшення великих компаній через процеси злиття, об'єднання, а отже зростання рівня конкуренції [13];

2) зростання вимог та потреб споживачів до продукції підприємств;

3) зростання частки наукомістких продуктів і послуг;

4) значне скорочення життєвого циклу товарів та послуг;

5) взаємозалежність економік різних країн і можливість виникнення ефекту доміно під час фінансово-економічних криз та банкрутств підприємств;

6) зростання кількості терористичних актів у світі, що може спричинити фінансові та економічні кризи;

7) зростання обмежень щодо захисту навколишнього природного середовища та активна діяльність природоохоронних організацій;

8) internet-злочини та віртуальні махінації;

9) зростання природних катаклізмів та кількості техногенних аварій;

10) динамічність та турбулентність розвитку світової економіки;

11) внутрішні корпоративні скандали.

Всі ці передумови кризи на підприємстві мають негативні зовнішні наслідки, що призводять до погіршення стану або банкрутства та ліквідації його контрагентів:

1) фінансово неспроможне підприємство може стати причиною виникнення серйозних фінансових ризиків для успішно діючих підприємств – його партнерів. Тим самим підприємство приносить шкоду своїм партнерам, а отже знижується загальний потенціал економічного розвитку держави;

2) фінансово неспроможне підприємство ускладнює формування доходної частини державного бюджету та позабюджетних фондів;

3) такі підприємства сприяють зниженню загальної норми прибутку на капітал, оскільки неефективно використовують надані їм ресурси в товарній та грошовій формі;

4) такі підприємства згортають свою діяльність і сприяють скороченню чисельності робочих місць та кількості зайнятих у суспільному виробництві.

Водночас всі ці фінансово-економічні передумови та наслідки банкрутства означають не тільки збитки для їхніх власників, кредиторів, партнерів, споживачів, а й погіршують соціальний клімат.

Проаналізувавши напрацювання деяких вчених та провівши власні дослідження, погоджуючись з авторами [14], ми робимо висновок, що для підприємств, що розвиваються у несприятливих умовах, можна виділити такі дії, які здатні зменшити ризик стати банкрутом:

1. Стратегічне управління в умовах кризи відіграє першорядну роль. В

умовах динамічно змінюваного середовища воно є найважливішим чинником стійкості й розвитку підприємства. Ефективність стратегії визначається відповідними внутрішніми параметрами підприємства, його становищем на ринку й у зовнішньому середовищі загалом.

2. Управління підприємством в умовах кризи обумовлене швидким реагуванням і здатністю прогнозувати ситуацію, швидко знаходячи ті проблеми, які необхідно розв'язати. Створення спеціальних підрозділів аналітиків дасть керівникові необхідну інформацію для прийняття адекватних фінансово-економічних рішень.

3. Швидкість і якість передачі інформації, розпоряджень впливає на швидкість реагування й упровадження змін на підприємстві.

4. Формування бюджету компанії. Планування витрат і передавання повноважень із управління витратами менеджерам підрозділів дозволить значно знизити загальні витрати підприємства.

5. Призупинка або закриття довгострокових інвестиційних проектів.

Таким чином, банкрутство має як позитивні, так і негативні наслідки для підприємств. Тому доцільно постійно здійснювати моніторинг ймовірності банкрутства підприємств, щоб уникнути негативних наслідків.

Список використаних джерел:

1. Банкрутство в Україні. Нормативна база. 2-ге видання. – К.: КНТ, 2005. – 192 с.
2. Бороною В.Г. Фінансова санація та банкрутство підприємств в умовах корпоративних відносин / В.Г.Бороною, Л.Б.Рябушка // Вісник Сумського Національного Аграрного Університету. Серія Фінанси і Кредит. Суми. – 2006. – № 20. – С. 43–47.
3. Дмитренко А.І. Діагностика ймовірності банкрутства підприємств та формування антикризових програм їх діяльності (за матеріалами взуттєвих підприємств України): Автореф. дис. ... кандидата екон. наук / Київський національний економічний університет. – К., 2004. – 20 с.
4. Законодавство України про банкрутство та судова практика / Упоряд.: Б.М. Поляков. – К.: Вид. дім «Ін Юре», 2003. – 664 с.
5. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» Науково-практичний коментар / За ред. Д.М. Притики. – К.: Вид. дім «Ін Юре», 2003. – 272 с.
6. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / А.Г.Загородній, Г.Л.Вознюк. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2005. – 714 с.
7. Козлов С. Основні складові механізму банкрутства. – Режим доступу: <http://www.yur-gazeta.com/wrater/447>.
8. Кучеренко Т.Є. Звітність підприємств. [Підручник] / Т.Є.Кучеренко, В.С.Уланчук, О.Г.Шайко. – К.: Знання, 2008. – 492с.
9. Лукінов І.І. "Економічні трансформації наприкінці 20-го сторіччя". – Режим доступу: <http://www.e2000.kyiv.org>.
10. Салила С.Я. Управління фінансовою санацією підприємства / С.Я.Салила, О.І.Дацій, Н.В.Нестеренко, О.В.Серебряков. – Запоріжжя: ГУ "ЗІДМУ", 2005. – 238 с.
11. Терещенко О.О. Антикризове фінансове управління на підприємстві: [Монографія] / О.О.Терещенко. – К.: КНЕУ, 2004. – 268 с.
12. Терещенко О.О. Фінансова санація та банкрутство підприємств / О.О.Терещенко. – К.: КНЕУ, 2004. – 412 с.
13. Финансовый менеджмент: теория и практика: [Учебник] / Под ред. Е. С. Стояновой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во «Перспектива», 1997. – 576 с.
14. Ходарева О. Управління підприємств в умовах кризи / О.Ходарева // Схід. – Травень 2009. – № 3 (94).
15. Штангрет А.М. Антикризове управління підприємством / А.М.Штангрет, О.І.Копилук. – К.: Знання, 2007. – 336 с.